

Марина КОВТУН

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ АРХІВНОЇ ПЕРІОДИКИ НА ПОЧАТКУ 1990–х рр.

Велике значення для розвитку кожної галузі мають періодичні фахові видання. Значення української архівної періодики раніше полягало й в тому, що вона виконувала функції “підручника з архівної справи”, речника вищих органів управління у цій галузі, висвітлювала різноманітні події архівного будівництва, сприяла йому. Водночас вона набувала значення важливого джерела для вивчення історії архівної справи в Україні.

Згідно з періодизацією українських архівних видань (вперше подала і обгрунтувала Матяш І. Б.) четвертий етап її історії (а саме від 1991 р.) є часом її відродження, традицій УАП шляхом відновлення видання знищених журналів і щорічників, реалізації невітлених проєктів, створення поряд з “Архівами України” нових видань, покликаних об’єктивно висвітлювати проблеми сучасної української архівістики¹.

До 1991 р. в Україні по суті існувало єдине центральне галузеве видання “Архіви України”, яке з того року перетворено на науково-практичний журнал. На його сторінках постійно оприлюднювалися найважливіші урядові документи, що стосувалися питань архівної справи, ухвали колегії Головархіву, висвітлювалися проблеми, над якими працюють архівісти держави тощо. У період складного реформування політичної та економічної систем України головним редактором цього журналу був Б. В. Іваненко, начальник Головного архівного управління при Раді Міністрів УРСР (з 1992 р. при Кабінеті Міністрів України)².

Борис Васильович, спираючись на ядро фахівців архівної служби України, зумів забезпечити стабільний розвиток архівної галузі. Під його керівництвом провадилася демократизація діяльності державних архівів, зокрема здійснено масштабну роботу з розсекречення закритих раніше фондів, прийнято на постійне зберігання велику кількість документів колишніх МВС і КДБ УРСР. “Публікувати найбільш значущі документи, що відповідають на жагучі питання вітчизняної історії, розповідати про розтаєнні фонди вважаємо своїм найважливішим обов’язком”, – писав Б. Іваненко³. З його ініціативи було організовано передавання на постійне зберігання до державних архівів документів колишніх партійних архівів, завдяки чому НАФ поповнився документами Компартії України. У цей час зросли масштаби користування архівними документами та кількість споживачів архівної інформації, кардинально змінилася тематика документальних видань та виставок архівних документів, у науковий обіг було впроваджено значний масив

історичних джерел, що сприяло ліквідації багатьох “білих плям” в історії українського народу. В галузі було запроваджено нову методикою визначення джерел комплектування державних архівів.

Очолюючи редакційну колегію друкованого органу Головархіву – “Архіви України”, Б. Іваненко сприяв розбудові його як наукового видання, залученню до участі в ньому вчених, викладачів вищих навчальних закладів, зарубіжних архівістів⁴. Так, згідно з наказом Головархіву УРСР від 4 жовтня 1990 р., науково-інформаційний бюлетень “Архіви України” перетворено на журнал⁵, почали діяти нові умови оплати праці співробітників його редакції. 22 листопада 1990 р. колегія Головархіву розглянула на своєму засіданні питання “про заходи по перебудові роботи редакції журналу “Архіви України” і схвалила програму його діяльності. Відділам Головархіву, архівним установам республіки було рекомендовано тісніше співпрацювати з “Архівами України”, передбачати в планах роботи підготовку для них статей і повідомлень з актуальних питань теорії і практики архівної справи та діловодства, публікацій нових архівних документів, надсилати до редакції інформацію про події архівного життя, повідомляти свої пропозиції щодо вдосконалення змісту журналу, активно пропагувати його тощо⁶.

Позитивним явищем у діяльності журналу були поява в ньому нових рубрик (“Українці в світі”, “У нас в гостях”, “Дискусія про архіви”, “На вічне зберігання”, “Документ без коментаря”, “Вам допоможуть архіви”, “Міжнародні зв’язки архівістів і археографів України” та ін.), нових форм публікації, зокрема у вигляді інтерв’ю, залучення до участі в рубриці “Дискусія про архіви” поряд з архівістами представників наукової громадськості, нового поліграфічного оформлення та ін. У зв’язку з відзначенням знаменних дат в історії українського народу і нашої держави редколегія розміщувала добірки архівних документів у спеціальних рубриках. Вони присвячувалися, наприклад, 500-річчю українського козацтва, 100-річчю першої української еміграції та ін.; було підготовлено тематичний номер, присвячений М. Грушевському (1996, № 1–3). У цей час затверджено перший статут редакції “Архівів України”, розробленого відповідно до Закону “Про пресу та інші засоби масової інформації”. Тоді ж здійснювалися заходи щодо проведення державними архівами пошуку й обліку українських архівних фондів, що опинились у деяких центральних архівосховищах колишнього СРСР та в зарубіжних архівах, включалися в активне користування повернуті з-за кордону документи з історії України⁷.

З іншого боку, початок 1990-х рр. позначений для журналу поступовим зменшенням кількості виданих номерів, спричиненим передусім значним подорожчанням паперу, вартості поліграфічних послуг, труднощами його розповсюдження. Замість шести чисел у 1991 р. побачили світ п’ять, а в 1992 р. – три. До того ж, номери журналу почали ви-

ходити із запізненням. Про тодішню ситуацію редактор у зверненні до читачів писав: “Половину всіх прибутків забирає “Союздрук”, збільшились витрати на папір, поліграфічне виконання. Видавець несе значні збитки”⁸; “Майже половину прибутків редакції йде на поштові витрати, знову вдвічі збільшилась оплата за поліграфічні послуги, різко подорожчав папір. Шукатимемо благодійників, хто б міг би простягнути руку допомоги журналу, архівній справі в цей непростий час. Будемо робити все, щоб зберегти “Архіви України” – видання, яке слугувало і служить розвитку архівної справи в Україні”⁹. І такі благодійники знаходились. Першими перерахували кошти на підтримку “Архівів України” колективи Херсонського та Тернопільського облдержархівів. Для того, щоб вижити в умовах неймовірної фінансової і паперової скрути, журнал видавали об’єднуючи декілька номерів.

З метою підтримки журналу Комісія з питань народної освіти і науки Верховної Ради України (П. Кислий) робила спроби домогтися надання йому щорічної фінансової допомоги з боку держави (у поточному діловодстві Головархіву України відкладено копію відповіді заступника Міністра фінансів України П. Германчука на лист згаданої комісії, датований квітнем 1992 р.).

У 1993 р. до Державного комітету України у справах видавництва, поліграфії та книгорозповсюдження надійшла заява від Головархіву та Інституту української археографії АН України щодо перереєстрації науково-практичного журналу “Архіви України”. У видання з’явився співзасновник. Його видавцем виступало не лише Головне архівне управління при Кабінеті Міністрів України, а й Інститут української археографії Академії наук України. Як зазначав головний редактор часопису Б. Іваненко, “зроблено це не лише тому, що так легше буде долати і фінансову, і паперову скруту, а й головним чином тому, що діяльність наша тісно переплітається, що колективи наші давно й плідно співпрацюють в ім’я об’єктивного вивчення і висвітлення історії”¹⁰. Відтак було підписано угоду про заснування журналу “Архіви України” і затверджено новий статут редакції, предметом якої визначалася редакційна, видавнича, поліграфічна діяльність, а також пропаганда і розповсюдження підготовлених видань. До його редакційної колегії увійшли представники співзасновників (однакова кількість з обох сторін).

На початку 1990-х рр. поряд з “Архівами України” з’явилися нові періодичні видання. Зокрема, з метою ознайомлення членів Спілки архівістів України з її діяльністю було засновано інформаційний бюлетень “Вісник САУ” (з 1993 р. – інформаційний бюлетень “Вісник САУ”, з 1999 р. – науково-популярний журнал “Архівіст: Вісник САУ”). Впродовж 1991 – 1994 рр. його упорядковували К. Новохатський та Т. Прись. Починаючи з другого числа, згідно з рішенням П пленуму правління САУ від 29 жовтня 1991 р., для редагування бю-

летеня створено редколегію у складі науковців та практиків архівної справи: Г. Боряка, І. Колодій, О. Рибалки, З. Сендика. Зміст періодичного видання складала інформація про діяльність САУ, новини архівного будівництва, хроніка життя. На сторінках бюлетеня висвітлювався хід Установчого з'їзду САУ, вміщувалися рішення Пленуму правління САУ, публікувався Статут САУ, положення про його секції, подавалася інформація про київську зустріч керівників архівних служб і товариств 1–3 листопада 1994 р., про створення ЦДАГО України, Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, хронікальні замітки.

Українським державним науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства у 1996 р. засновано науковий щорічник “Студії з архівної справи та документознавства”. Видання знайомить з досягненням світової архівістики та документознавства, висвітлює проблеми підготовки кадрів, оприлюднює наукові концепції. 1998 року розпочався вихід археографічного видання УНДІАСД “Пам'ятки” як втілення нереалізованого проекту Бібліотечно-архівного відділу Генерального секретарства справ освітніх Української Центральної Ради. Після шістдесятирічної перерви Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України 1992 р. поновив видання “Українського археографічного збірника” під назвою “Український археографічний щорічник”. Місцеві державні архівні установи стали засновниками (або співзасновниками) періодичних видань: альманах “Константи” (ДА Херсонської області, 1992 р.), “Галичина” (ДА Івано-Франківської області, 1997 р.), “Кримський архів” (ДА АРК, 1997 р.) та ін.

1994 р. державна архівна система України провела у непростій боротьбі за виживання. Без фінансової підтримки залишились суспільно-значимі цільові програми розбудови архівної справи, намічувані організаційні, наукові, творчі задуми, редакційні плани¹¹.

Усе ж, 1994 р. став першим роком впровадження в дію Закону України “Про Національний архівний фонд і архівні установи”, завдяки якому до архівних проблем було повернуто підвищену державну, наукову та громадську увагу. Тоді розпочато масштабну роботу з підготовки нових нормативних архівних та діловодних актів. НАФ збагатився новими історичними документами, була впорядкована і стала доступною користувачам велика кількість колись засекречених документів.

Упродовж 90-х років ХХ ст. істотно зміцніли зв'язки державних архівів з науковими установами НАН України, численними вищими навчальними закладами, музеями та бібліотеками в рамках проведення спільних ґрунтовних досліджень вітчизняної історії. Приділяючи значну увагу піднесенню авторитету українських державних архівів на міжнародній арені, Б. Іваненко брав участь у міжнародних архів-

них форумах, зокрема в засіданні XII Міжнародного конгресу архівів у Канаді, сприяв розширенню міжнародних контактів архівістів України з архівними службами іноземних держав. Саме тоді було підписано двосторонні угоди про співробітництво між Головархівом України та архівними службами Швеції, Республіки Білорусь, Російської Федерації, Центральним архівом історії єврейського народу, розпочато переговори з архівними службами США, Німеччини, Румунії, Генеалогічним товариством Юта (США). Борис Васильович був ініціатором проведення зустрічі керівників державних архівних служб і товариств архівістів країн СНД, Латвійської, Литовської та Естонської республік (Київ, листопад 1994), на якій виступив з пропозицією створити постійно діючий інформаційний центр з архівної справи в країнах СНД та Балтії з метою об'єднання зусиль останніх щодо обміну інформацією, досвідом роботи, документальних видань. Він стояв біля витоків створення архівного співтовариства країн СНД, брав участь у його засіданнях (Мінськ, Москва, Алмати). Про все це повідомлялося на сторінках архівних видань.

Таким чином, особливість розвитку української архівної періодики в 1990-х рр. полягала, передусім, у подоланні фінансових та інших труднощів, у збільшенні кількості центральних і появи регіональних, місцевих видань. Серед матеріалів, що публікувалися на їхніх сторінках, переважали урядові документи, пов'язані з забезпеченням життєдіяльності галузі, публікації щодо місця й ролі архівів у державі, повідомлення з питань теорії і практики архівної справи, архівного будівництва, міжнародних зв'язків українських архівістів та ін.

Значення архівної періодики у 1990-х рр. засвідчує створення ще в 1988 р. систематичного покажчика до змісту "Архівів України" за 1971–1987 рр. (упорядники: Васько Л. М., Колодій Л. П., Лебідь Н. М., Пруднікова В. Ю.), а також анотованого покажчика публікацій цього журналу за 1988–1995 рр. (укладач – Павловська Н. П.) у 1997 р. та бібліографічного покажчика до нього за 1947–1970 рр. (упорядники – Батюк А. А. і Бутич М. І.) у 1999 р.

---

¹ Матяш І. Б. Українська архівна періодика 1920–1930-х рр.: історія, бібліографія, бібліометрія. – К., 1999. – С. 7–8.

² ЦДАВО України, ф. 14, оп. 5 л. спр. 342, арк. 131. Про Б. В. Іваненка див.: Прилепішева Ю. А. Іваненко Борис Васильович // Українська архівна енциклопедія. Д – М. Робочий зошит. – К., Держкомархів, 2006. – С. 181–182.

³ Іваненко Б. В. Слово до читачів // Архіви України. – 1991. – № 1. – С. 3–4.

⁴ Матяш І. Б. Журналіст, архівіст, історик, поет... // Архівному людові доброзичливі ямби Бориса Іваненка. – К., 2003. – С. 4–7.

⁵ Вона ж. Українська архівна періодика 1920–1930-х рр. ... – С. 525.

⁶ ЦДАВО України, Ф. 14, оп. 2, спр. 201, арк. 15.

⁷ Українські архівісти (XIX–XX ст.): Бібліогр. довідник // Держкомархів України, УНДІАСД; Упоряд.: *І. Б. Матяш, С. Л. Зворський, Л. М. Приходько* та ін. К., 2007. – С. 248–250.

⁸ *Іваненко Б. В.* Слово до читачів // *Архіви України*. – 1991. – № 1. – С. 3–4.

⁹ *Він же.* До наших читачів // *АУ*. – 1991. – № 5, 6. – С. 3.

¹⁰ *Він же.* До наших читачів // *АУ*. – 1993. – № 1. – С. 3.

¹¹ *Він же.* До наших читачів // *АУ*. – 1994. – № 1 – 6. – С. 3–4.

AN EVENT

The course of the scientific readings devoted to the former head of the archival branch of Ukraine V. Ivanenko (1933–2008) is reflected in the column. There given texts of archival establishments employees and members of “The Chernigiv community in Kiev” papers reflecting the basic aspects of V. Ivanenko’s activity.